

7 ліпеня — 200 год з дня нараджэння Яна Чачота (1796—1847), беларускага і польскага паэта, фалькларыста

Сталася ў гісторыі так, пгго ў выніку палітыкі Рэчы Паспалітай, у склад якой уваходзіла і Беларусь, польская мова зрабілася дзяржаўнай, стала мовай літаратуры. К XIX стагоддзю ёю карысталася тут усё адукаванае грамадства. Пісаць па-беларуску — азначала ў той час пісаць без адраса. Ян Чачот — адзін з тых, хто, па словах славутага У. Сыракомлі, свядома пачаў пісаць на мове свайго народа. Ян Чачот — гэта досвітак новай беларускай літаратуры, яе першыя крокі, прадвесне нашага нацыянальнага адраджэння. Пра высокі ўзровень яго нацыянальнай свядомасці сведчыць не толькі выказванне У.Сыракомлі, але і руплівая праца на ніве фалькларыстыкі, творы на беларускай мове, урэшце вершы і паэмы, напісаныя па-польску, але наскрозь прасякнутыя беларускім духам, беларускай тэматыкай. А між тым і творчая спадчына Я.Чачота, і яго драматычная і такая тыповая для ўсіх беларускіх адраджанцаў біяграфія заставаліся да нядаўняга часу невядомымі шырокаму колу чытачоў.

Нарадзіўся Ян Чачот у вёсцы Малюшычы Наваградскага павета (зараз Карэліцкі раён). З Малюшычаў, дзе арандавалі фальварак, Чачоты праз нейкі час перабраліся пад Баранавічы. Тут, на берагах ракі Мышанкі, і «прамільгнуў ранак жыцця» Яна, як сведчыць яго балада «Мышанка». Тут пазнаў ён жыццё селяніна-беларуса, яго звычаі і абрады, дасканалы вывучыў яго мову, запомніў і палюбіў яго песні і паданні, казкі і былі. Якраз з іх чэрпаў ён потым тэмы і вобразы для сваіх лепшых твораў.

Адсюль, з баранавіцкіх ваколіц, недзе ў 1809 г. юны Чачот падаўся на вучобу ў павятовы горад Наваградак у дамініканскую школу. Там, ад першага класа і на ўсё жыццё, пасябраваў ён са сваім аднакласнікам, будучым вялікім паэтам Адамам Міцкевічам. У 1815 г. сябры паехалі вучыцца далей — у Віленскі ўніверсітэт — адну з буйнейшых навучальных устаноў Еўропы. Але, як аказалася, на той дарозе да ведаў ляжала перашкода: вучоба была не па кішэні. Таму праз год Я. Чачот быў вымушаны пакінуць універсітэт і працаваць. Нягледзячы на вялікую занятасць, ён усё ж працягваў наведваць лекцыі асобных прафесараў Віленскага ўніверсітэта як вольны слухач: вывучаў гісторыю, літаратуру, мовы і асабліва права, імкнучыся стаць адвакатам. Неўзабаве ўступіў у тайную арганізацыю студэнтаў універсітэта — Таварыства філаматаў (аматараў навук). Усе найбольш важныя падзеі філамацкага жыцця не праходзілі без яго актыўнага ўдзелу. Ён выступаў на пасяджэннях з чытаннем сваіх твораў, з разглядам творчасці

іншых філаматаў, з навуковымі паведамленнямі. Але больш за ўсе цанілі філаматы Я.Чачота за яго песні і вершы, якія ён пісаў да ўсіх сходак і вечарынак. Беларуская мова твораў будзіла ў слухачоў самыя лепшыя пачуцці, прымушала іх па-новаму глянуць на свой беларускі народ. Прасякнутыя сапраўднай народнасцю і павагай да мужыка-беларуса, яго песні і баллады зрабілі важкі ўплыў на творчасць Міцкевіча. У гэты час Чачот стварыў лібрэта «Малгажата з Зембаціна», вершаваную гісторыю Літвы і Польшчы, рамантычныя баллады «Свіцязь-возера», «Мышанка», «Наваградскі замак», «Калдычэўскі шчупак». У многіх песнях адбіліся антыўрадавыя настроі моладзі, вольналюбівыя ідэі аўтара. Пасля выкрыцця таварыства, а адбылося гэта ў 1823 г., Я. Чачот дзесяць гадоў правёў у турмах і ссылцы на Урале. Можна было чакаць, пгго ён расчаруецца ў ідэалах сваёй маладосці, страціць жаданне працаваць на карысць роднага краю, аднак адбылося інакш. Нідзе ў творах і навуковых працах Чачота няма нараканняў на цяжкую долю. Наадварот, нібыта працягваючы працу, распачатую яшчэ ў Таварыстве філаматаў па ўсебаковым вывучанні свайго краю, яго этнаграфіі і фальклору, Я.Чачот, вярнуўшыся зсылкі, выдае на працягу 1837—1846 гг. свае шэсць славурых зборнікаў беларускага фальклору («Сялянскія песні з-над Нёмана і Дзвіны»). Значанне іх для нашай культуры цяжка пераацаніць. Не могуць не выклікаць цікавасці і польскамоўныя вершы Яна Чачота, у якіх ярка праявіўся дэмакратызм паэта. У 1846 г. яны выйшлі асобным зборнікам «Песні вяскоўца». Займаўся паэт і складаннем слоўніка найбольш адметных слоў і выразаў Наваградчыны. У сваіх артыкулах ён зрабіў дэталёвы разгляд асаблівасцей беларускай мовы, выявіў нават яе дыялекты.

Цяжкая хвароба прывяла Я.Чачота ў Друскенікі. Але лячэнне не дало ніякага выніку, і 23 жніўня 1847 г. ён, не дажыўшы да 50-ці гадоў, памёр у вёсцы Ротніца.

Чачот Я. Наваградскі замак: Творы: [Песні, вершы, віншаванні, баллады, публіцыстыка, навук. працы, пісьмы] / Уклад., пер. польскамоўн. тв., прафм. і камент. К. Цвіркі. — Мн.: Маст. літ., 1989. — 327 с., [8] л. іл.

Рэц.: *Талочка М.* Вы, я і Ян Чечот // Нёман. 1990. N 10. С. 187—189.

Тарасюк Л. Гэты «нефармал» Ян Чачот // ЛіМ. 1989. 22 снеж. (№ 51). С. 6—7.

Тычка Г. Паэты жывуць між нас // Польшча. 1990. N 8. С. 247—251.

Аб жыцці і творчасці

Чачот Ян // Беларускія пісьменнікі: Біябібліягр. слоўн. Мн., 1995. Т. 6. С.277—281.

Чачот Ян // Беларусь: Энцыкл. давед. Мн., 1995. С. 757—758.

Чачот Ян Антоні Тадэвушавіч (7.7.1796—23.8.1847) // Мысліцелі і асветнікі Беларусі, X—XIX стст.: Энцыкл. давед. Мн., 1995. С. 597—598.

Чачот Ян Тадэвушавіч // Энцыкл. літ. і мастацтва Беларусі. Мн., 1987. Т. 5. С. 522—523.

Друг Мицкевича — Ян Чечот // Белорусский “экватор”. Мн., 1988. С. 249—250.

Грыцкевіч В. П. Падзяка сучаснікаў і нашчадкаў // Грыцкевіч В.П. Нашы славуць аемлякі. Мн., 1984. С. 13—16.

Калинкович Н. “Дело N 26”: [О судьбе руководителей филоматов, в том числе Я. Чечота] // Нёман. 1990. N 4. С. 171—172.

Грицкевич В. П. В степи за Илеком: [О ссылке руководителей о-ва филоматов] // Грицкевич В. П. От Немана к берегам Тихого океана. Мн., 1986. С. 132—148.

Гл. с. 145—148.

Каханоўскі Г. А. Уральская ссылка Яна Чачота // Каханоўскі Г.А. Адчыніся, таямніца часу. Мн., 1984. С. 56—58.

Януш І. Ян Чачот на Лепельшчыне // Віцеб. рабочы. 1993. 25 сак. С. 4.

Цвірка К. А. “Там возера Свіцязь, як шыбіна лёду...”: [Мясціны, звяз. з біягр. Я.Чачота] // Цвірка К.А. Лісце забытых аляяў: Эсэ. Мн., 1993. С. 7—97.

Цвірка К. След на цаліку: Творчы шлях Я.Чачота // Род. слова. 1995. N 3. С. 16—22. (З бел. нівы).

Мархель У. І. Паэт-фалькларыст // Мархель У. І. Крыніца памяці. Мн., 1990. С. 112—118.

Малаш Л. А. Ян Чачот: [Фалькларыст. дзейнасць] // Каханоўскі Г.А., Малаш Л.А., Цвірка К.А. Беларуская фалькларыстыка: Эпоха феадалізму. Мн., 1989.,С. 108—125.

Допарт Б. Творчасць Яна Чачота ў кантэксце філамацкай паэзіі; Тарасюк Л.К. “Сялянскія песенькі э-над Нёмана і Дзвіны” Яна Чачота ў беларуска-польскім паэтычным узаемадзеянні // Шляхам стагоддзяў: Матэрыялы дзвюх канф. аднаго года: Ягелон. ун-т (Кракаў) 20—25 лют. 1989 г. Бел. ун-т (Мінск) 23—28 кастр. 1989 г. Мн., 1992. С. 57—78.

Мархель У. І. Прадвесце: Бел.-пол. літ. узаемадзеянне ў першай палавіне XIX ст.: [Даследуецца паэзія рамантыкаў філамац. кола, у тым ліку Я.Чачота]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – 112 с.

Гл. с. 29—36, 45—60, 86—88.

Адынец А. Э. Надпіс на надмагільным помніку Яну Чачоту ў Ротніцы: [Верш] // Беларусь. 1993. N 9. С. 25.